

Milyen a jó kapitalizmus? Avagy nem mind' arany, ami fénylik?

Gondolatok A jó kapitalizmus, rossz kapitalizmus és a növekedés és jólét közgazdaságtana című könyv kapcsán

Baumol, W. J.–Litan, R. E.–Schramm, C. J.: Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity. Yale University Press, New Haven and London, 2007. 321 oldal

A közgazdaságtan Adam Smith óta bizonyítottnak tekinti, hogy a szabad piac, azaz a kapitalizmus hatékony. *Smith* [1776] érvelése után közgazdásztudósok – köztük Nobel-díjasok (különösen Hayek és Friedman) – tucattjai szolgáltattak újabb és újabb érveket a kapitalizmus „jósága” mellett. Ugyanakkor, ha csak Adam Smith eredeti kérdését tekintjük, nevezetesen, hogy egyes országok miért gazdagok, miközben mások szegények, már az arra utal, hogy a kapitalizmust hiba lenne homogén struktúráként felfogni. Azt, hogy a kapitalizmus sokféle intézményi struktúrában létezhet, meggyőzően mutatja be az utóbbi évtizedekben létrejött hatalmas intézményi közgazdaságtani irodalom. Ma már nemcsak azt tudjuk, hogy az intézmények számítanak a gazdasági teljesítmény szempontjából, hanem annak részleteiről is egyre pontosabb tudással rendelkezünk, hogy miként számítanak, jóllehet a teljes megértéstől még távol állunk.

A jó kapitalizmus, rossz kapitalizmus éppen azt tanítja nekünk, hogy a kapitalizmus többféle jól megkülönböztethető formában fejlődött ki, s ezek nem mindegyike „jó”. Azaz nem mindenféle kapitalizmus hatékony, és nem mindegyik típusa rendelkezik azokkal a kedvező sajátosságokkal, amelyek a „vegytiszta”, intézményi torzulásoktól mentes elméleti keretektől leszűrhetők. Mindez azt sugallja, hogy bár meggyőző érveink vannak arra, hogy a kapitalizmus messze hatékonyabb, „fénylőbb”, mint a szocializmus (lásd Hayek és Mises érveit a kalkulációs vitában), érdemes a fényes dolgokat is közelebbről megvizsgálni, mert nem mind' arany, ami fénylik: léteznek rossz kapitalizmusok is, amelyek ugyanúgy nemkívánatosak, mint a szocializmus.

De mi is a „jó” kapitalizmus? A könyv címe azt sejteti, hogy az, amelyik tartósan a jólét növekedését eredményezi. Gondoljuk csak meg, alig egy évszázaddal ezelőtt az átlagos amerikai fogyasztó vásárlóereje a mainak csak alig egytizede volt! Mi okozta ezt a jelentős növekedést, és mi és hogyan lesz képes ezt fenntartani a következő évszázadban? És miért nem képesek hasonló teljesítményre a fejletlen országok? És ha ez így van, hogyan lehetne a gazdag országok „jó” kapitalizmusának intézményeit átvinni a fejletlen országok „rossz” kapitalizmusába? És egyáltalán, mely intézmények teszik „jóvá” vagy „rosszá” a kapitalizmust? A könyv ezekre a kérdésekre ad választ.

A szerzők, William J. Baumol,¹ Robert E. Litan² és Carl J. Schramm³ olyan könyvet írtak, amely nem hiányozhat egyetlen közgazdász könyvtárából sem, legyen bár az illető az akadémiai szféra tagja, vagy sem. Ezt a könyvet nem elsősorban az teszi lebilincselő olvasmánnyá, *ami* benne van, hanem elsősorban az, *ahogyan* interpretálja azt, ami benne van. Így válik a könyv minden kétséget kizáróan kiemelkedő írássá abból a több könyvtárnyi irodalomból, amely így vagy úgy a gazdasági fejlődés elemzéséhez kapcsolódik.

¹ A Berkley Center for Entrepreneurial Studies (Stern School of Business, New York University) professzora és kutatási igazgatója, valamint a Princeton University emeritus professzora.

² A Kauffman Foundation kutatási alelnöke és a Brookings Institution munkatársa.

³ A Kauffman Foundation elnöke és vezérigazgatója, valamint a Darden School of Business (University of Virginia) munkatársa.

A szerzőtrío tagjai közül Baumol az ízig-vérig tudós, aki öt évtizedes munkásságával ma az egyik legismertebb és legelismertebb közgazdász-kutató. Baumol azon kevés tudósok egyike, akit nemcsak a főárami, de a különböző heterodox közgazdasági irányzatok (például az evolúciós közgazdaságtan és osztrák iskola) képviselői is a legnagyobb elismeréssel illetnek. Ezt az osztatlan elismerést pedig jelentős részben a vállalkozás elmélete terén kifejtett munkásságának köszönheti.⁴ Annak ellenére, hogy a vállalkozás egy olyan fogalom, amely nem kezelhető a neoklasszikus, maximalizáló magatartást feltételező modellekben (Baumol [1993]), legalábbis abban az értelemben, ahogy azt Baumol is tekinti. Baumol [2002] jelentős eredményeket ért el annak bemutatásában, hogy a szabad piac „innovációs gépezetként” működik. Ez a nézet e könyvet is áthatja: a szerzők állítása szerint a vállalkozói kapitalizmus az a kapitalizmus, amely tartós prosperitáshoz vezet.

A szerzőtársak, lévén a vállalkozás terén folyó kutatásokat és oktatást támogató Kauffman Foundation⁵ vezetői, gazdaságpolitikai kérdésekben is jártasak. A tudományos és a gazdaságpolitikai szempontok szerencsés ötvözete, amelyről a könyv tanúskodik, minden bizonnyal a szerzők szakmai-tudományos háttérének köszönhető.

Miért fontos a vállalkozás?

A növekedésmélelet sokféle választ adott arra a kérdésre, hogy miért tapasztalunk hosszú távon fejlődést egyes országokban, míg másokban nem. Ezek a válaszok – kezdve a Solow-modelltől az endogén növekedésméleleten át egészen az intézményi-történeti magyarázatokig – jól ismertek a közgazdászok előtt. A legtöbb elmélet kifinomult formális modellekben jelenik meg. A könyv azonban lenyűgöző egyszerűséggel, már-már közérthető formában mutatja be mindazt, amit a közgazdasági elmélet a növekedés okairól állít. Mindezt úgy teszi, hogy közben semmi sem vész el a bonyolult formális modellek és ökonometriai elemzések megállapításaiból. A szerzők természetesen nem csupán „bevezetnek” a növekedésméleletbe, hanem kritikai módon teszik azt. Kritikájuk szintézise abban a megállapításban áll, miszerint a növekedést az innovációra alapozó modellek jobban magyarázzák, mint a tényezőfelhalmozásra építők. Baumol elméletének fényében pedig az innováció a vállalkozóktól származik. De kit kell vállalkozónak tekinteni?

A szerzők a schumpeteri vonalon lépnek tovább, de kiszélesítik a vállalkozó fogalmát, s közel kerülnek Kirzner [1973] koncepciójához.⁶ Kétféle vállalkozó létezik: innovátor és imitátor (replikátor). Míg Schumpeter az előbbire összpontosított, addig Baumol és szerzőtársai a replikáció szerepét is hangsúlyozzák: azokban az országokban, akik távol vannak a világ technológiai határától, az imitáció a növekedés fontos szolgáltatója, a határon viszont innovátor vállalkozókra van szükség. Ennek fényében érthető, hogy miért kap kiemelt figyelmet a kapitalizmus azon fajtája, amelyet vállalkozói kapitalizmusnak neveznek. A vállalkozás azonban, s ezt éppen Baumol [1990]-ból tudjuk, nemcsak termelő (produktív) lehet, hanem improduktív és destruktív is. E két utóbbi (járadékvadászat, bűnözés, adócsalás stb.) bár profitot hoz magának a vállalkozónak, holtteher-veszteséget jelent a társadalom számára. Így azok a kapitalizmusok, amelyek intézményrendszere az effajta vállalkozásokhoz kapcsolódó kifizetéseket értékeli nagyra, nem vezetnek gazdasági fejlődéshez.

⁴ Cikke (Baumol [1990]), amelyben megkülönbözteti a vállalkozás produktív és improduktív fajtáit, hangsúlyozva, hogy az intézményi környezet határozza azt meg, hogy melyik fajta vállalkozás jár nagyobb kifizetéssel, mára általános referenciává vált.

⁵ Honlapja: <http://www.kauffman.org/>.

⁶ „Az innovatív vállalkozó döntéseinek többsége nélkülözi a szisztematikus kalkulációt, mivel az nem rutintevékenység. Ezek a döntések a Kirzner [1973] által „éberségnek” nevezett folyamat, azaz az ösztönök, a sejtések, az inspiráció eredményei” (Baumol [1993] 199. o.).

A jó kapitalizmus

A jó kapitalizmus intézményei tehát a termelő vállalkozást díjazták viszonylag magasra. Az ilyen intézmények, ahogy a szerzők vélik, olyan szabályozást valósítanak meg, amely könnyű és olcsó vállalatalapítást és -felszámolást tesz lehetővé. Továbbá az intézményeknek járadékvadászat-ellenesnek kell lenniük, és biztosítaniuk kell, hogy a sikeres vállalkozók folyamatosan innovációra legyenek ösztönözve. A jó kapitalizmushoz – ami nem csak fénylik, de igazi arany – a vállalkozói és a nagyvállalati kapitalizmust sorolják a szerzők, de – mint majd látni fogjuk – leginkább a kettő ötvözetét.

A vállalkozói kapitalizmust folyamatos radikális innovációk jellemzik, amelyek a termelékenység tartós növekedését táplálják. Az egymásba ágyazódó radikális innovációk jelentős tovagyűrűző hatást fejtenek ki a kisebb (minor) innovációkra is, s ezzel az ilyen gazdaságok az egymásba fonódó ipari forradalmakból merítve hatásos fejlődést mutattak fel az utóbbi 200 évben. Azaz az első ipari forradalomtól kezdve a második ipari forradalmon át egészen napjaink infokommunikációs forradalmáig a vállalkozói kapitalizmus országai, amelyek szimbolikus képviselője az Egyesült Államok, a világ legfejlettebb országai lettek, s az ő intézményrendszerük a legmegfelelőbb a folyamatos fejlődés táplálására. Azt, hogy a vállalkozói kapitalizmus országaiban – amelyek döntően az angolszász országok – növekedést ösztönző intézményrendszer található, az irodalom empirikusan is megmutatta. Elég csak a Világbank *Doing Business* adatbázisát vagy a Fraser Intézet gazdasági szabadság aggregált indexét használó számtalan regressziós vizsgálatra gondolni, amelyek szinte kivétel nélkül pozitív szignifikáns kapcsolatot találtak a hosszú távú jövedelem/növekedés és az intézmények minősége között.⁷

A nagyvállalati kapitalizmusban, amely Nyugat-Európát és Japánt jellemzi, gyakran az úgynevezett nemzeti bajnokok játszanak nagy szerepet a termelésben és a foglalkoztatásban. A nagy cégek kialakulása jelentős mértékben a méretgazdaságosságra vezethető vissza. Ezek a bürokratikus nagyvállalatok azonban nem mindig innovatívak, gyakran választják az imitációt a kockázatos innováció helyett, így a termelési lehetőségek határa nem feltétlenül tágul. Következésképpen, a nagyvállalati kapitalizmus fejlődési képessége elmarad a vállalkozói kapitalizmusé mögött. Ez a folyamat kristálytisztán tükröződik abban, hogy Nyugat-Európa és Japán termelékenységnövekedése az 1980-as évek közepétől elmarad az Egyesült Államokétól, s az elmaradás az egy főre jutó GDP-növekedés esetében is fennáll, sőt a lemaradás fokozódott.

A nagy cégek előnye azonban az, hogy általában megfelelő pénzügyi és humán erőforrással rendelkeznek az innovációk megvalósításához, s így gyakran nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy az innovátor cégek találmányai a gyakorlatban testet ölthessenek. Így a szerzők állítása szerint optimális esetben a vállalkozói és a nagyvállalati kapitalizmus egészséges arányú keverékben van jelen, mint például az Egyesült Államokban, ahol a vállalkozás a növekedés forrását jelentő innovációkat „biztosítja”, míg a nagy cégek stabilizálják és szétterjesztik azokat. Világos, hogy értelmezésükben a vállalkozói dimenzió az elsődleges, ezért sorolják a tiszta formákat tekintve az Egyesült Államokat vállalkozói kategóriába.

A rossz kapitalizmus

A rossz kapitalizmus nem képes hosszú távú gazdasági növekedést generálni, elsősorban azért, mert intézményei az improduktív és destruktív vállalkozást honorálják. Ilyen az oligarchikus és az állam által vezérelt kapitalizmus.

⁷ Mind a *Doing Business*, mind a gazdasági szabadság aggregált indexe valójában azt az intézményrendszert „pontozza fel”, amely a szerzőhármás vállalkozói kapitalizmusának feleltethető meg.

Baumol és szerzőtársai a rossz kapitalizmusok között is a rosszabbiknak az oligarchikus kapitalizmust tekintik, döntően azért, mert itt az elit nem is tekinti a jólét növelését a legfontosabb gazdaságpolitikai célnak. Ehelyett az elit saját jólétét próbálja maximalizálni, és az államot eszköznek tekinti e cél elérése érdekében. A politikai rendszer tehát manipulálja a gazdaságot, és nem teszi mindenki számára lehetővé az egyenlő hozzáférést a szervezetek alakításához (*North és szerzőtársai* [2006]). Az oligarchikus kapitalizmust természetesen nagyon magas jövedelemegyenlőtlenség, magas korrupció és az informális szektor nagy súlya is jellemzi. Tipikus példaként idézhető *De Soto* [1989] vizsgálata Peruban, amely meglehetősen sokatmondó tényeket szolgáltat: Peruban az 1980-as évek közepén egy vállalkozás indítása (a dokumentumok beszerzése) közel 300 napi „munkát” vett igénybe, ráadásul mindez még kenőpénz fizetését is igényelte. Nyilvánvaló, hogy ilyen feltételek esetén a vállalkozások inkább az informális működést választják.⁸ Az oligarchikus kapitalizmus dominál Latin-Amerikában, a Közel-Keleten és Afrikában, de Oroszország is ide tartozik.

Ezzel szemben az állam által vezérelt kapitalizmusban legalább már megjelenik a növekedés mint gazdaságpolitikai cél, de ezt a célt bizonyos érdekcsoportoknak nyújtott kedvezmények révén kívánják elérni. A kedvezmények, amelyek az előre kiválasztottakat teszik győztesekké, több formát is ölthetnek: államilag nyújtott hitelek, állami támogatások, adókedvezmények, versenykorlátozások. Ez a kapitalizmus kétségtelenül képes növekedést produkálni, mint azt a délkelet-ázsiai országok példája is mutatja. Hosszú távon azonban ez a kapitalizmus sem tud fejlődést felmutatni, hiszen a gazdaságpolitika nem tudhatja a piacnál jobban és ráadásul előre meghatározni a győzteseket: óriási a veszélye annak, hogy rosszul megválasztott iparágakat fejlesztenek, túlzott kapacitásokat hoznak létre egyes ágazatokban, és az innovációt teljesen kiszorítja az imitáció. A fő probléma azonban az, hogy ez a kapitalizmus is korlátozott hozzáférést biztosító rend (*limited access order*) (*North és szerzőtársai* [2006]) csakúgy, mint az oligarchikus kapitalizmus, amelyben az elit járadékvadászata a rend inherens jegye. Következésképpen az állam által vezérelt kapitalizmusnak, ha hosszú távú növekedést szeretne az adott ország, „jó” kapitalizmussá kell átalakulnia.

*

A szerzők tehát a kapitalizmus négy típusát (vállalkozói, nagyvállalati, oligarchikus, állam által vezérelt) különítik el, hangsúlyozva, hogy ezek eltérő „minőséget” képviselnek. Amit azonban a kötet nyújt, az nem egyszerűen kapitalizmustipológia, hanem egy fogalmi keret, amelynek segítségével normatív megállapítások tehetők a kapitalizmusra nézve. E megállapítások első ránézésre talán még merészek is. A vázolt fogalmi keret azonban összecseng *North és szerzőtársai* [2006] elméletével. A jó kapitalizmus, amely hosszú távon növekedést generál, csak a Nyugatra (ideértve Japánt is) jellemző, s döntően szerves fejlődés eredményeként bontakozott ki az angol ipari forradalom időszakától. Ebben a kapitalizmusban szabad hozzáférést jelent a rend (*open access order*) találunk, amelynek legfontosabb jegye *North és szerzőtársai* [2006] szerint a politikai és gazdasági verseny. Ezzel szemben a rossz kapitalizmus korlátozott hozzáférést jelent. A szerzőhármas elemzése tehát „behatol” a *North és szerzőtársai* [2006] által elemzett rendekbe, és árnyalja azok nézeteit. Mindkét elmélet meggyőzően igazolja azonban, hogy gazdasági fejlődés csak a szabad hozzáférést lehetővé tevő jó kapitalizmusban lehetséges.

A könyv ugyanakkor a gazdaságpolitikai döntéshozókat is segíti abban, hogy megértésük saját kapitalizmusuk karaktereit, erősségeit, gyengeségeit, és eligazítja őket abban is,

⁸ Valójában a perui eset kapcsán azt láthatjuk, hogy az intézményrendszer nagyobb kifizetést adott az improkutív vállalkozásnak.

hogyan tervezzék meg saját reformjaikat, amelyek a jó irányba fordíthatják intézményeiket. A könyv egyik fontos üzenete, hogy azoknak az országoknak, amelyek gazdasági fejlődést szeretnének, meg kell találniuk a vállalkozói és nagyvállalati kapitalizmus megfelelő keverékét. S ez az üzenet nemcsak a rossz kapitalizmusból a jó kapitalizmusba kívánczó, többnyire állam által vezérelt országoknak szól, hanem a nagyvállalati kapitalizmus országainak, azaz Nyugat-Európának is. Innováció nélkül ugyanis nincs fejlődés hosszú távon.

A szerzők által meghatározott négy kapitalizmus természetesen ideáltípusként kezelendő. Bár sok gazdaság esetében többféle kapitalizmus jegyei is jellemzők, a legtöbb ország egyértelműen besorolható valamelyik típusba. A négyféle kapitalizmus mind a piacgazdaság keretein belül működik, de köztük jelentősek az intézményi különbségek, amelyek lényeges eltérésekhez vezetnek a hosszú távú gazdasági teljesítmény szempontjából. Így a szerzők tipológiája hüvelykujjszabályt nyújt arra nézve, hogy miért fejlődnek egyes országok, míg mások nem, vagy kevésbé. A magyarázat pedig csatlakozik az intézmények szerepét hangsúlyozó, ma már könyvtáryira duzzadt irodalomhoz. Az irodalom túlnyomó részéhez hasonlóan, e kötet is a formális intézményekre teszi a hangsúlyt, s bár egyáltalán nem becsüli le az informális intézmények (például a kultúra) szerepét, viszonylag kevés teret szentel ezek elemzésének. E hiányérzetünk megfogalmazása mellett ugyanakkor el kell ismernünk, hogy az informális intézmények szerepének analízise minden bizonnyal egy újabb kötetet igényelne.

Hivatkozások

- BAUMOL, W. J. [1990]: Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive. *Journal of Political Economy*, Vol. 98. 893–919. o.
- BAUMOL, W. J. [1993]: Formal Entrepreneurship Theory in Economics: Existence and Bounds. *Journal of Business Venturing*, Vol. 8. 197–210. o.
- BAUMOL, W. J. [2002]: *The Free-Market Innovation Machine. Analyzing the Growth Miracle of Capitalism*. Princeton University Press, Princeton.
- DE SOTO, H. [1989]: *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World*. Harper & Row, New York.
- KIRZNER, I. M. [1973]: *Competition and Entrepreneurship*. University of Chicago Press, Chicago.
- NORTH, D. C.–WALLIS, J. J.–WEINGAST, B. R. [2006]: A Conceptual Framework for Understanding Recorded Human History. NBER Working Paper, No. 12795.
- SMITH, A. [1776/1940]: *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*. Fordította Éber Ernő. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest. Angolul: *An Inquiry into the Nature And Causes of the Wealth of Nations*. Az angol elektronikus kiadás letölthető: <http://www.adamsmith.org/smith/won-index.htm>, The Adam Smith Institute, London, Electronic Edition, 2001.

Kapás Judit